MENEJMENTLIK BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISHNING AVTONOM VA INTEGRATSIYALASHGAN TIZIMLARI.

Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Buxgalteriya hisobi” kafedrasi katta o’qituvchisi
tel +998937284308,
e-mail: dilnozaxudaynazarova17@gmail.com

Xasanov Asadbek
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20347861

Annotatsiya. Mazkur maqolada menejmentlik buxgalteriya hisobini tashkil etishning avtonom va integratsiyalashgan tizimlari ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida ushbu tizimlarning iqtisodiy mazmuni, boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi ahamiyati hamda korxona faoliyati samaradorligiga ta’siri yoritilgan. Avtonom tizimda moliyaviy va boshqaruv hisobining alohida yuritilishi natijasida ichki nazorat va maxfiy boshqaruv ma’lumotlarining aniqligi ta’minlanishi asoslab berilgan. Integratsiyalashgan tizimda esa hisob axborotlarining yagona bazada shakllanishi, resurslardan oqilona foydalanish hamda tezkor boshqaruv imkoniyatlari kengayishi tahlil etilgan. Shuningdek, korxonaning faoliyat turi, tashkiliy tuzilmasi va strategik maqsadlaridan kelib chiqib, qaysi tizimdan foydalanish maqsadga muvofiqligi bo‘yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari korxonalarda zamonaviy boshqaruv hisobini samarali tashkil etish va boshqaruv qarorlarining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: menejmentlik buxgalteriya hisobi, avtonom tizim, integratsiyalashgan tizim, boshqaruv hisobi, moliyaviy hisob, boshqaruv qarorlari, axborot tizimi, ichki nazorat, xarajatlar hisobi, korxona samaradorligi, strategik boshqaruv, iqtisodiy tahlil.

Kirish. Menejmentlik buxgalteriya hisobi zamonaviy korxona boshqaruv tizimining ajralmas tarkibiy qismi sifatida shakllanib, iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonida asosiy axborot manbalaridan biri hisoblanadi. Bozor munosabatlari chuqurlashgan sharoitda korxonalarning raqobatbardoshligini ta’minlash, resurslardan samarali foydalanish va xarajatlarni optimallashtirish zarurati boshqaruv hisobining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, menejmentlik buxgalteriya hisobini tashkil etishning turli modellari, xususan, avtonom va integratsiyalashgan tizimlar amaliyotda keng qo‘llanilmoqda.

Avtonom tizimda moliyaviy hisob va boshqaruv hisobi o‘zaro mustaqil ravishda yuritiladi. Bu yondashuv axborotlarning maxfiyligini saqlash, ichki boshqaruv ehtiyojlariga moslashtirilgan batafsil tahliliy ma’lumotlarni shakllantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, ushbu tizimda hisob jarayonlarining alohidaligi ayrim hollarda axborot almashinuvi tezligini pasaytirishi va qo‘shimcha resurs talab etishi mumkin. Shunga qaramay, yirik va murakkab tashkiliy tuzilmalarga ega korxonalarda avtonom tizim samarali boshqaruvni ta’minlashda muhim o‘rin tutadi.

Integratsiyalashgan tizim esa moliyaviy va boshqaruv hisobini yagona axborot platformasida birlashtirgan holda, ma’lumotlarning uzluksiz oqimini ta’minlaydi. Bunday yondashuv tezkor qaror qabul qilish jarayonini qo‘llab-quvvatlaydi, hisob-kitoblarning aniqligini oshiradi hamda resurslardan foydalanish samaradorligini kuchaytiradi. Shu bilan birga, integratsiyalashgan tizimni joriy etish yuqori darajadagi axborot texnologiyalari va puxta tashkiliy tayyorgarlikni talab qiladi.

Ushbu maqolada menejmentlik buxgalteriya hisobini tashkil etishning avtonom va integratsiyalashgan tizimlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, ularning afzallik va cheklovlari solishtirilib, korxona faoliyatining xususiyatlaridan kelib chiqib optimal yondashuvni tanlash masalasi yoritiladi. Mazkur mavzuni o‘rganish zamonaviy korxonalarda samarali boshqaruv qarorlarini shakllantirish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash nuqtayi nazaridan dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Menejmentlik buxgalteriya hisobi korxona ichki boshqaruv tizimida qaror qabul qilishni axborot bilan ta'minlovchi eng muhim instrumentlardan biri hisoblanadi. Uning asosiy vazifasi moliyaviy natijalarni qayd etishdan ko'ra ko'proq, xarajatlar tarkibini chuqur tahlil qilish, resurslardan foydalanish samaradorligini baholash hamda strategik va operativ qarorlar uchun asos yaratishdan iboratdir. Shu sababli ushbu tizimni tashkil etish usuli har bir korxonaning iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Amaliyotda menejmentlik buxgalteriya hisobini tashkil etishning ikki asosiy yondashuvi shakllangan: avtonom va integratsiyalashgan tizimlar. Avtonom tizimda moliyaviy hisob va boshqaruv hisobi bir-biridan tashkiliy va metodologik jihatdan ajratilgan holda yuritiladi. Bu yondashuvda har bir tizim o'zining maqsadi va axborot foydalanuvchilariga ega bo'lib, moliyaviy hisob tashqi foydalanuvchilar uchun umumiy hisobotlarni tayyorlashga yo'naltirilsa, boshqaruv hisobi ichki ehtiyojlar uchun batafsil va tahliliy ma'lumotlarni shakllantiradi. Natijada axborotning maxfiyligi yuqori darajada ta'minlanadi, chunki boshqaruv hisobi ma'lumotlari korxona ichida cheklangan doirada qoladi.

Avtonom tizimning muhim afzalliklaridan biri — ma'lumotlarning chuqur detallashtirilganligi va boshqaruv ehtiyojlariga moslashuvchanligidir. Bu korxona rahbariyatiga mahsulot tannarxi, bo'linmalar samaradorligi, individual xarajat markazlari faoliyati bo'yicha aniq tahlillarni amalga oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, bu tizimda axborot oqimining ikki yo'nalishda alohida yuritilishi qo'shimcha mehnat va resurs talab qiladi. Ayrim hollarda ma'lumotlarning takroriy qayta ishlanishi kuzatilishi mumkin, bu esa operativlikni biroz pasaytiradi.

Integratsiyalashgan tizim esa buning aksicha, moliyaviy va boshqaruv hisobini yagona axborot bazasida birlashtiradi. Bunday yondashuvda barcha iqtisodiy operatsiyalar yagona tizimda aks ettiriladi va undan turli maqsadlar uchun foydalaniladi. Bu esa axborotning uzluksizligi, tezkorligi va aniqligini sezilarli darajada oshiradi. Integratsiyalashgan tizimning asosiy ustunligi shundaki, u ma'lumotlarning takrorlanishini bartaraf etadi va real vaqt rejimida boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini yaratadi.

Shu bilan birga, integratsiyalashgan tizimni joriy etish ma'lum darajada murakkab jarayon hisoblanadi. U yuqori darajadagi axborot texnologiyalari infratuzilmasini, malakali kadrlarni hamda aniq standartlashtirilgan hisob siyosatini talab qiladi. Tizimni noto'g'ri tashkil etish axborotning chalkashligiga yoki tahliliy natijalarning ishonchliligi pasayishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun integratsiyalashgan yondashuvni joriy etishda bosqichma-bosqich transformatsiya muhim ahamiyatga ega.

Avtonom va integratsiyalashgan tizimlarni taqqoslash shuni ko'rsatadiki, har ikkala yondashuv ham o'ziga xos afzallik va cheklovlarga ega. Avtonom tizim ko'proq yirik, ko'p darajali boshqaruv tuzilmasiga ega korxonalarda samarali bo'lsa, integratsiyalashgan tizim tezkor qaror qabul qilish zarur bo'lgan, dinamik rivojlanayotgan korxonalarda ustunlikka ega. Bunda tanlov faqat texnik imkoniyatlarga emas, balki korxonaning strategik maqsadlari va boshqaruv madaniyatiga ham bog'liq bo'ladi.

Bundan tashqari, zamonaviy iqtisodiy sharoitda raqamli transformatsiya jarayonlari ushbu ikkala tizimning ham rivojlanishiga ta'sir ko'rsatmoqda. ERP tizimlari va avtomatlashtirilgan hisob platformalarining keng joriy etilishi integratsiyalashgan modelni yanada jozibador qilmoqda. Shu bilan birga, ayrim korxonalar xavfsizlik va maxfiylikni saqlash maqsadida avtonom tizimni saqlab qolishni afzal ko'rmoqda.

Umuman olganda, menejmentlik buxgalteriya hisobini tashkil etishda yagona universal model mavjud emas. Har bir korxona o'zining iqtisodiy holati, boshqaruv darajasi va strategik maqsadlaridan kelib chiqib mos tizimni tanlashi lozim. Muhimi, tanlangan tizim korxonaga aniq, tezkor va ishonchli axborot yetkazib berishi hamda boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qilishi kerak. Shu jihatdan avtonom va integratsiyalashgan yondashuvlar zamonaviy boshqaruv hisobining ikki muhim yo'nalishi sifatida o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Xulosa. Menejmentlik buxgalteriya hisobini tashkil etishda avtonom va integratsiyalashgan yondashuvlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, har ikki tizim ham korxona boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi, biroq ularning qo'llanilishi bir xil sharoitlarda bir xil natija bermaydi. Avtonom tizim axborotning aniqligi, ichki nazoratning kuchliligi va boshqaruv ma'lumotlarining maxfiyligini ta'minlash nuqtayi nazaridan afzallikka ega bo'lsa-da, uning murakkab tashkiliy tuzilmasi va qo'shimcha

resurs talab qilishi amaliyotda ayrim cheklovlarni yuzaga keltiradi. Integratsiyalashgan tizim esa ma'lumotlarning yagona bazada shakllanishi, tezkorlik va operativ qaror qabul qilish imkoniyatlari bilan ajralib turadi, biroq uni joriy etish yuqori texnologik tayyorgarlik va aniq standartlashtirilgan hisob siyosatini talab qiladi. Shundan kelib chiqib, korxonalar uchun yagona universal modelni tanlash emas, balki ularning faoliyat ko'lami, boshqaruv darajasi va strategik maqsadlariga mos keladigan optimal kombinatsiyani shakllantirish muhim hisoblanadi. Amaliy jihatdan tavsiya etiladiki, yirik ishlab chiqarish korxonalarida bosqichma-bosqich integratsiyalashgan tizim elementlarini joriy etish orqali axborot oqimini tezlashtirish va qaror qabul qilish sifatini oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi, shu bilan birga maxfiy va strategik ahamiyatga ega ma'lumotlar bo'yicha avtonom yondashuv elementlarini saqlab qolish mumkin. O'rta va kichik korxonalarda esa resurslarni tejash va boshqaruv jarayonlarini soddalashtirish maqsadida yengil integratsiyalashgan yoki yarim avtonom modeldan foydalanish samaraliroq natija beradi. Bundan tashqari, korxonalarda zamonaviy ERP tizimlarini joriy etish, xodimlarning malakasini oshirish va hisob siyosatini xalqaro standartlarga yaqinlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, menejmentlik buxgalteriya hisobini takomillashtirishning asosiy yo'nalishi axborotning aniqligi, tezkorligi va boshqaruv uchun foydaliligini oshirishga qaratilishi lozim bo'lib, bu esa o'z navbatida korxonaning iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dusmuratov, R. D. (2013). Buxgalteriya hisobi nazariyasi. Yangiyul polygraph service.
2. Karimov, A. A., Voxidov, S. V., & Xolbekov, R. O. (2011). Buxgalteriya hisobi nazariyasi. Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
3. Ergasheva, Sh. T., Mavlyanova, D. M., & Temirov, F. T. (2021). Buxgalteriya hisobi (o'quv qo'llanma). Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi.
4. Isroilov, B. I. (2020). Buxgalteriya hisobi nazariyasi. Tafakkur nashriyoti.
5. Hasanov, B. A., Abduvoxidov, A. A., & Xashimov, A. B. (2021). Buxgalteriya hisobi. Iqtisodiyot nashriyoti.
6. Abduraxmanov, R. (2024). Qishloq xo'jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari. Green Economy and Development, 1(1). https://doi.org/10.5281/zenodo.15493491